

930.85(447)
К 17

Я.С. КАЛАКУРА
О.О. РАФАЛЬСЬКИЙ
М.Ф. ЮРІЙ

МЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Я. С. КАЛАКУРА
О. О. РАФАЛЬСЬКИЙ
М. Ф. ЮРІЙ

МЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Київ
«Гене́за»
2017

УДК 930.85(477)
К17

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
(Протокол №2 від 07.03. 2017 р.)*

Рецензенти:

В. Ф. КОЛІСНИК - доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри давньої і нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
В. І. НАУЛКО - доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, головний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України;
О. Є. ГОМОТЮК - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету.

Калакура Я. С.

К17 Ментальний вимір української цивілізації / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій - Київ : Генеза, 2017. - 560 с.

ISBN 978-966-11-0879-9.

Висвітлюється сутність ментального виміру української регіональної цивілізації, її феномен, історичні витоки й основні етапи розвитку від найдавніших часів до сьогодення. Викладено теоретико-методологічне, історіософське та історіографічне підґрунтя цивілізаційного осмислення ментальності українського народу. Досліджується еволюція ментального образу українців під впливом зародження писемності, прийняття християнства, формування козацтва, розвитку книгодрукування, університетської освіти, науки, міжконфесійного діалогу, засвоєння духовних цінностей епохи Ренесансу і Просвітництва, історіософії Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського та ін.

Значне місце відведено аналізу регіональних культурних, духовних, психоповедінкових особливостей менталітету українців на материковій території та в діаспорі. Досліджуються руйнівні наслідки для української ментальності репресивної політики імперських та комуністичного режимів, голодоморів та воєнничого безбожництва, показано форми самозахисту менталітету українців, їх спротив асиміляційним процесам.

Розрахована на науковців і викладачів історії, культурології, філософії, політології, етнології, учителів, аспірантів і студентів, усіх, хто цікавиться історією української культури, методологією її цивілізаційного пізнання.

УДК 930.85(417)

ISBN 978-966-11-0879-9

© Калакура Я. С.,
Рафальський О. О.,
Юрій М. Ф., 2017
© Видавництво «Генеза»,
оригінал-макет, 2017

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	5
РОЗДІЛ 1: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ, ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ	
1.1. Ментальність як концепт української та зарубіжної гуманітаристики	15
1.2. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження ментального обличчя української цивілізації: основні парадигми і наукові школи.....	33
1.3. Ментальна сутність і особливості української цивілізації.....	49
РОЗДІЛ 2: МЕНТАЛІТЕТ ЯК КУЛЬТУРНО-ГЕНЕТИЧНИЙ КОД ЦИВІЛІЗАЦІЇ	
2.1. Сутність менталітету в контексті цивілізаційного розуміння історії.....	67
2.2. Формування менталітету і його різновидностей.....	76
2.3. Архетип і ментальність через призму історії.....	86
2.4. Етнічний менталітет та його особливості.....	94
РОЗДІЛ 3: ЕТНОКУЛЬТУРНА І СОЦІАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ФОРМ МЕНТАЛЬНОСТІ	
3.1. Агрокультурне суспільство і менталітет українців.....	100
3.2. Модернізаційна константа економічної ментальності.....	111
3.3. Психоповедінковий менталітет українців.....	126
РОЗДІЛ 4: МЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНЦІВ КНЯЖОЇ ДОБИ	
4.1. Архаїко-ментальний вимір релігійних вірувань та світогляду давніх українців.....	139
4.2. Природно-історичні умови та вплив іноцивілізаційних чинників на формування менталітету українського народу в часи Київоруської держави.....	157
4.3. Владно-політичний менталітет Русі-України на тлі прийняття християнства.....	173
4.4. Формування етнічної самосвідомості та уявлень праукраїнців про суспільство та соціальну стратифікацію.....	185
4.5. Повсякденність як синтез успадкованої і набутої ментальності українського народу в Київській, Галицько-Волинській і Литовсько-Руській державах.....	204
РОЗДІЛ 5: МЕНТАЛЬНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКИХ ЧАСІВ	
5.1. Зародження козацтва і його національно-визвольна місія як поворот в еволюції ментальності українського народу.....	222
5.2. Ментальні особливості українського козацтва на тлі ранньомодерної держави.....	229
5.3. Пам'ять про Руїну як ментальна травма українського народу в контексті Переяслава і Вічного миру.....	243
5.4. Вплив Ренесансу, Реформації та Просвітництва на ментальний розвиток України.....	266

**РОЗДІЛ 6: НАЦІОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ І МЕНТАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ІМПЕРСЬКУ ДОБУ**

6.1. Вплив національних процесів на подальший розвиток української ментальності в Австро-Угорській та Російській імперіях.....	281
6.2. Малоросійство як форма пограничної ментальності.....	297
6.3. Тарас Шевченко як виразник і носій нової ментальності українців.....	310
6.4. Ментальний зріз політизації національної ідеї та українського руху другої половини XIX ст.....	320

**РОЗДІЛ 7: УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ЯК ШАНС ВІДРОДЖЕННЯ
І УТВЕРДЖЕННЯ ЕТНОМЕНТАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ**

7.1. Велика війна як «зустріч» східних і західних українців у мундирах чужих держав.....	332
7.2. Цивілізаційний вплив Української революції і державотворчих процесів 1917-1921 рр. на українську ментальність.....	346
7.3. Українська Соборність як шанс до ментального відторгнення України від Росії та Польщі.....	366

**РОЗДІЛ 8: ДЕФОРМАЦІЇ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
ТА ЙОГО МАРГІНАЛІЗАЦІЯ НА ТЛІ ОКУПАЦІЇ ТА КОМУНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ**

8.1. Ментально-цивілізаційний вимір російської окупації та більшовизації України.....	378
8.2. Маргіналізація українського суспільства в інтер'єрі тоталітаризації, репресій та голодоморів.....	394
8.3. Травмування ментальності українців у роки Другої світової війни і повоєнних лихоліть.....	410
8.4. Рух незгідних як відродження нескореного менталітету українства.....	420

**РОЗДІЛ 9: УКРАЇНСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ
ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

9.1. Суверенізація України і спротив синдрому совкової ментальності.....	429
9.2. Вплив маргінальності українського політикуму на ментальність суспільства в умовах його посткомуністичного реформування.....	443
9.3. Архаїзація українського суспільства як ментальне явище сьогодення.....	456
9.4. Прояви неофеодалізму в українському менталітеті на фоні транзитних перетворень.....	468
9.5. Еволюція української ментальності в контексті цивілізаційного вибору та євроінтеграції України та її самозахист перед небезпекою російської неоекспансії.....	477

РОЗДІЛ 10: УКРАЇНА І СВІТ: ПАРАЛЕЛІ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ

10.1. «Цього цвіту-по всьому світу»: ментальні карти українських діаспор.....	494
10.2. Компаративістика ментальностей народів сучасного світу в умовах глобалізації та мультикультуралізму.....	515
Висновки.....	533
Предметний покажчик.....	540
Іменний покажчик.....	542